

Римяк І. Є.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ КОМПЛІМЕНТУ ТА ІРОНІЇ (На матеріалі французьких художніх творів XVII-XIX століть)

Проаналізовано актомовленнєві особливості компліменту та іронії на матеріалі французьких художніх творів XVII-XIX століть, а також розглянуто їх взаємопов'язаність у процесі оцінки об'єкта.

Ключові слова: комплімент, іронія, оцінний мовленнєвий акт, пресупозиція, комунікативна мета, експресив.

Проанализированы речевые особенности комплимента и иронии на материале французских художественных произведений XVII–XIX веков, а также рассмотрена их взаимосвязь в процессе оценки объекта.

Ключевые слова: комплимент, похвала, оценочный речевой акт, пресуппозиция, коммуникативная цель, экспрессив.

The article contains an analysis of pragmatic features of the compliment and of the irony on the material of french literary works of XVII-XIX centuries, and a consideration of their intercommunication in the process of estimation of object.

Key words: compliment, irony, evaluating speech act, presupposition, communicative purpose, expressive.

Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу вивченню комунікативно-прагматичних аспектів функціонування різних форм мовленнєвого етикету. Такі МА, як *комплімент*, похвала, схвалення, *іронія* тощо викликають особливе зацікавлення з боку науковців з метою дослідження проблем комунікативної взаємодії мовців та процесу спілкування в цілому.

Метою даного дослідження є виявлення та аналіз комунікативно-прагматичних стратегій оцінних ілокутивних актів *компліменту* та *іронії*. Необхідно також виділити диференційні ознаки, за якими можна було б розрізнити ці два мовленнєві жанри. Для цього використано тематичні видання та художню літературу французьких письменників XVII-XVIII століть. Ця стаття продовжує низку досліджень у галузі соціолінгвістики та лінгвопрагматики, зокрема вивчення *компліменту* у французькій мові на матеріалі художніх творів XVII-XX століть.

Незважаючи на доволі різні визначення понять *компліменту* та *іронії*, науковці часто наголошують на взаємодії та взаємопов'язаності цих стратегій. Зазначимо, що за «Словником іншомовних слів» *комплімент* як складова спілкування – це «люб'язний, приємний вислів із похвалою, схваленням» [6, с. 346], а *іронія* – тонке приховане глузування; в літературі – вид тропу, де зовнішня форма вислову суперечить змістові [6, с. 295].

Нагадаємо, що поняття мовленнєвої стратегії передбачає застосування набору комунікативних дій, спрямованих на досягнення поставленої мети [3, с. 54]. На нашу думку, доцільним є розгляд власне стратегій вищезгаданих МА, адже в обох випадках мове йде про здійснення позитивного (*комплімент*, позитивна *іронія*) чи негативного (негативна *іронія*) впливу на адресата. Так, для цих взаємопротилежних, на перший погляд, комунікативних актів спільною ознакою є, насамперед, врахування ситуації спілкування, пресупозиції, контексту та позицій комунікантів, а саме їхніх соціальних статусів, енциклопедичних та лінгвістичних компетенцій, а також знання комунікантів про принципи спілкування (принципи кооперації Грайса, максими ввічливості Дж. Ліча). Дані лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори впливають на правильність розуміння наміру адресанта та подальший перебіг спілкування.

На думку вчених, непрямий *комплімент* та *іронія* є імпліцитними мовленнєвими актами. Слід зазначити, що набагато важче реалізувати ці ілокутивні акти, оскільки тут проявляються здібності адресанта до нестандартного мислення та його адекватної вербалізації. Реципієнт повинен помітити дані МА у прихованих семантичних компонентах висловлювання [3, с. 186].

Розглянемо уривок з твору Маріво «Сюрприз кохання», де Лелію, звертаючи свою промову до Маркізи, робить *комплімент* усім жінкам з метою викликати позитивну реакцію співрозмовниці.

«Femmes, vous nous ravissez notre raison, notre liberté, notre repos; vous nous ravissez à nous-mêmes, et vous nous laissez vivre. Ne voilà-t-il pas des hommes en bel état après, des pauvres fous, des hommes troublés, ivres de douleur ou de joie, toujours en convulsion, des esclaves. Et à qui appartient ces esclaves? à des femmes!» [10, с. 36].

Ми підкреслили саме ті висловлювання, де, на нашу думку, найчіткіше виражена оцінка адресата. У вищенаведеному прикладі позитивна оцінка співрозмовниці не є експліцитно вираженою, вона виводиться як семантичний наслідок із даного висловлювання [3, с. 187]. Як зазначає О. С. Ісерс, через позитивну оцінку соціуму, до якого належить адресат, мовець виражає своє відношення до того. Цей тип *компліменту* ще називають «дедуктивним» [3, с. 186].

Вчені вважають МА *іронії* одним з різновидів непрямой комунікації, який не має чіткої форми вираження. Це завуальована оцінка явищ дійсності чи об'єкта. Власне контекст висловлювання допомагає розпізнати *іронію*, в якій мовець висловлює своє приховане ставлення до співрозмовника. *Іронії*, як і *компліментові* можуть піддаватися не лише особисті якості реципієнта, але і об'єкти, які мають до нього безпосереднє відношення. Так, ілокутивна сила позитивної *іронії* полягає у тому, щоб викликати позитивний емоційний стан адресата: розвеселити, розсмішити, підбадьорити тощо.

У творі Е. Лабіша «Станція Шамбодє»: Летренк'є іронізує стосовно вишивки для комоду і говорить, що зробить з неї головний убір. Це в свою чергу викликає позитивну реакцію Такареля – сміх.

Mademoiselle Nina: «Elle nous a brodé, cet hiver, une délicieuse tapisserie pour un coffre à bois.»

Letrinquier: «C'est tellement joli... que j'ai résolu de m'en faire une calotte grecque.»

Tacarel: «Avec un coffre à bois !... C'est merveilleux ! [9, с. 45].

Варто згадати, що МА *компліменту* та *іронії* відносять до експресивів, ціль яких полягає у вираженні емоційного стану мовця з метою впливу на психологічний стан співрозмовника. Для даних комунікативних актів характерним є поняття оцінки переважно суб'єктивного характеру. Адже емоційний фактор завжди пов'язаний із суб'єктивним ставленням адресанта до адресата. Даючи оцінку, суб'єкт відштовхується від свого особистого ставлення до об'єкта, стереотипних уявлень про об'єкт у світі цінностей і шкали оцінок [2, с. 23].

Відомо, що *комплімент* як ілюкутивний акт, який виражає етикетні інтенції, є виявом ввічливості – основою мовленнєвого етикету. Ввічливість та мовленнєвий етикет забезпечують неконфліктні зони спілкування, а також попереджують і/або уникають конфліктів [8, с. 188]. Тому у компліментарних висловлюваннях важливо дотримуватись принципу ввічливості для досягнення позитивного перлюкутивного ефекту.

Принцип ввічливості накладає також певні обмеження стосовно комунікативної поведінки в іронічних висловлюваннях, що вимагає від комунікантів придержуватись загальноприйнятих норм спілкування. Відповідно, насмішка чи інші негативні емоції приховано виражаються в *іронії* чи сарказмі.

В даному випадку йде мова про *компліменти* з проявом *іронії*, які мовознавці відносять до окремої категорії. Їх ще називають «саркастичними компліментами», або «псевдокомпліментами». Вони є непрямими мовленнєвими актами з ілюкуцією насмішки, докору, засудження, зневаги, образи тощо і мають такі структурно-семантичні параметри, які зазвичай співвідносяться з ілюкутивною силою *компліменту*.

Відомо, що, роблячи *комплімент*, мовець виділяє певні риси адресата і дає їхню позитивну оцінку. Коли адресант вважає, що його співрозмовник насправді не наділений такими якостями, тоді йде мова про інший тип мовленнєвої тактики: за своєю формою – це *комплімент*, але по суті – насмішка [3, с. 192].

Розглянемо уривок із твору Мольєра «Шахрайства Скапена»:

Аргант, повернувшись до дому і взнавши, що його син Октав одружився без його дозволу, докоряє Сильвестрові, що той підтримав задум закоханих.

Argante: Ah, ah ! Vous voilà donc, sage gouverneur de famille, beau directeur de jeunes gens. [12, с. 428].

Отже, *саркастичні компліменти* виражають негативне ставлення адресанта до адресата. На відміну від щиро *компліменту*, насмішка передбачає руйнування хороших відносин і створення конфліктної ситуації [3, с. 193].

Психологічною перевагою *псевдокомпліментів* є те, що мовець відчуває свою розумову перевагу над співрозмовником. Крім цього його важко звинуватити у висловленні образи через її прихований характер. Адже в даних іронічних висловлюваннях адресант зберігає своє соціальне обличчя та дотримується норм спілкування світської бесіди [7, с. 11].

Важлива відмінність МА *компліменту* та негативної *іронії* полягає перш за все у їхніх пресупозиціях. Приводом для висловлення *компліменту* може бути задоволення мовця від якостей співрозмовника (зовнішні якості, талант, розумові здібності чи предмети, які характеризують його смаки), що виділяються переважно в момент мовлення. Тоді як причиною вираження *іронії* є негативне сприйняття певних якостей чи дій адресата.

Крім цього існує різниця між вищезгаданими МА з позиції інтенції мовця. Якщо метою *компліментів* є позитивний вплив на реципієнта та підтримання хороших стосунків, то в іронічно-оцінних висловлюваннях адресант намагається викликати негативну емоційну реакцію адресата, що може призвести до виникнення конфліктної ситуації.

Розглянемо наступні приклади *компліменту* та *іронії*:

У п'єсі Мольєра «Міщанин-шляхтич» вчитель музики переконує пана Журдена, щоб той проводив вдома музичні концерти (*комплімент*):

Maître de musique: «Au reste, monsieur, ce n'est pas assez: il faut qu'une personne comme vous, qui êtes magnifique, et qui avez de l'inclination pour les belles choses, ait un concert de musique chez soi tous les mercredis ou tous les jeudis.

Monsieur Jourdain: «Est-ce que les gens de qualité en ont?»

Maître de musique: «Oui, monsieur.»

Monsieur Jourdain: «J'en aurai donc» [11, с. 67-68].

У вищенаведеному компліментарному висловлюванні адресант досягає запланованої ілюкутивної цілі – переконує Пана Журдена проводити концерти та здійснює позитивний перлюкутивний ефект на адресата – пан Журден отримує задоволення від почутих *компліментів*.

Із твору Маріво «Сюрприз кохання» (*іронія*):

La comtesse: «J'espérais que vous me divertiriez en m'aimant: vous avez pris un autre tour, je ne perds point au change, et je vous trouve très divertissant comme vous êtes.»

Lélio: «Ma foi, Madame, nous ne nous ennuiérons donc point ensemble, si je vous réjouis, vous n'êtes point ingrate: Vous espériez que je vous divertirais, mais vous ne m'aviez pas dit que je serais diverti. Quoi qu'il en soit, brisons là-dessus; la comédie ne me plaît pas longtemps, et je ne veux être ni acteur ni spectateur» [10, с. 69].

Графиня докоряє Лелію, що той її не розважив, як вона сподівалась. Ілюкуція докору в іронічному висловлюванні адресанта призводить до негативної реакції – обурення адресата та руйнування дружніх стосунків.

Існують також розбіжності між МА *компліменту* та *іронії* з позиції реципієнта. Як зазначає В. Я. Міщенко, мовленнєвий акт *компліменту* можна здійснити лише тоді, коли співрозмовник є об'єктом, на який направлений інтенційний стан мовця, або має безпосередній зв'язок з ним [5, с. 108]. Так, неможливо сказати *комплімент* відсутній особі у ситуації спілкування. На відміну від *компліменту*, присутність об'єкта *іронії* в комунікативній ситуації є можливою, але необов'язковою (непрямий адресат). В цьому випадку іронічні висловлювання передбачають наявність ще одного адресата-спостерігача (прямий адресат). Причому присутність останнього підсилює перлюкутивний ефект за умови, якщо той поділяє емоційно-оцінне ставлення мовця [3, с. 165].

Із п'єси Мольєра «Міщанин-шляхтич»: Пан Журден іронізує над служницею Ніколь, яка обурюється, що в будинок приходять різні люди з болотом і засмічують його:

Monsieur Jourdain: «Ouais, notre servante Nicole, vous avez le caquet bien affilé pour une paysanne.»

Madame Jourdain: «Nicole a raison, et son sens est meilleur que le vôtre» [11, с. 103].

З вищенаведеного уривку можемо зробити висновок, що комунікативна тактика пана Журдена зазнала невдачі, оскільки адресат-спостерігач (пані Журден) приймає позицію об'єкта *іронії* (Ніколь) і навіть робить *анти-комплімент* своєму чоловікові.

Варто зазначити, що в іронічних МА адресант порушує одну з максим принципів кооперації, а саме максимум ширості, що призводить до виникнення конфліктної ситуації. Адже, як вже було зазначено раніше, *іронія* реалізується у прихованій суб'єктивній оцінці об'єкта, де форма висловлювання не відповідає її змістові. Тому доволі часто адресат не здогадується про справжню сутність насмішки через вдавану ширість комунікативної тактики адресанта.

Таким чином, розглянуто прагматичні особливості оцінних МА *компліменту* та *іронії*. На основі ілюстративного матеріалу та проведених досліджень можна стверджувати, що немає чіткої границі між цими ілокутивними актами, оскільки вони є взаємопов'язаними і можуть взаємодоповнювати один одного.

Різниця між даними МА полягає у їхніх пресупозиціях, інтенції мовця та перлокутивних ефектах. Для *компліментів* важливим є створення атмосфери люб'язності та підтримання хороших стосунків, тоді як *іронія* передбачає здійснення негативного впливу на співрозмовника та створення конфліктної ситуації.

Література:

1. Волощук І. І. Антропокомпоненти іронічно-оцінного висловлення. Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/3727/1/05viiiiov.pdf>
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. – М. : Наука, 1985. – 232 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 3-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
4. Ковшова М. Л. Compliment и оскорбление: общее и различное (на материале современной русской речи) // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей. – М. : МАКС Пресс, 2010. – С. 103-113.
5. Мищенко В. Я. Compliment как проявление вежливости // Вісник Харківського університету: Актуальні проблеми теорії комунікації. – Харків : Константа, 1997. – С. 111-113.
6. Словник української мови в 11 т. [ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – т. VII. – Київ : Наукова думка, 1976. – 775 с.
7. Филиппова М. М. Жанры саркастических высказываний в английском языке // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей. – М. : МАКС Пресс, 2005. – Вып. 29. – С. 4-22.
8. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. – Москва : Русский язык, 2002. – 214 с.
9. Labiche E. La station champbaudet. – Paris : La librairie théâtrale, 1862. – 92 p.
10. Marivaux. La surprise de l'amour. – Paris : Librairie Générale Française, 1991.
11. Molière. Le bourgeois gentilhomme // Molière. Oeuvres de Molière. VIII. –Paris : INALF, 1961–P. 46-209.
12. Molière. Les fourberies de Scapin // Molière. Oeuvres de Molière. VIII. –Paris : INALF, 1961. – P. 409-517.
13. <http://www.ukrlit.vn.ua/article/974.html>
14. <http://vestnik.stavsu.ru/50-2007/33.pdf>